

Pellervo Lukumiehen omaperäinen kirkkotaide Toivakassa aiheutti kulttuuriskandaalin 1970-luvulla. Nyt kirkko maalauksineen on paikkakunnan tärkein nähtävyys.

Papin poika taivaanmaalarina

MINNAMARIA KOSKELA, teksti
MATTI SALMI, kuvat

Oi, muistatko vielä sen virren, jota lapsena laulettiin, kun yö liki ikkunan liikkui, se virsi se viihdytti niin...” kai-kuu **Jorma Hynnisen** komea baritoni kesäiltana Toivakan kirkossa.

Vieressäni istuvat konserttiviaarat, mies ja nainen, katselevat ihmetellen kirkon värikkäitä kattomaalauksia. Yksityiskohdat, kuten hiilloksella paistuvat kalat ja kuparinen kahvipannu, herättävät heissä ihmetystä ja

hilpeyttä: ”Miksiköhän tuo pannu on päätynyt kuvaksi seinälle, juodaanko taivaassakin kahvia?”

Kun kuvataiteilija **Pellervo Lukumies**, 78, esittelee minulle kirkkoa, hän tokaisee mainitusta kahvinjuonnista: ”Kun Jeesus sieltä haudasta tuli, ei hän heti taivaaseen noussut, vaan jäi maan päälle. Kuukauden päivät kulki ja kiersi eri puolilla maata, ja kerran hänet tavattiin hiillostamassa kaloja rannalla. Jos kuollut mies pystyy kalat nielemään, kyllä se juo kahvitkin.”

Neljäkymmentä vuotta sitten, syyskuussa 1973, Lukumies sai Toivakan kirkon katto- ja seinämaalaukset vihdoin valmiiksi. Taiteilija toteutti suuren ja teknisesti vaativan maalaustyön yksin, apunaan satunnaisia hanslankareita.

Tie taiteilijaksi

Pellervo Lukumies syntyi Toivakassa Heiskan kylällä vuonna 1935 viisilapsisen perheen esikoisena. Isä **Kal-**

le Lukumies oli Toivakan kirkkoherana vuosina 1937–1967. Äiti **Selma** opetti Heiskan koulussa.

Lukumies oli lapsesta lähtien kiinnostunut taiteesta ja historiasta, maalasi ja piirsi mielellään. Hän kävi Vaajakosken koulua, jossa kuvaamataidon opettajana oli kuvataiteilija **Vappu Heiska** (1921–1993), taidemaalari **Joonas Heiskan** (1873–1937) tytär. Opettaja suhtautui Pellervoon kannustavasti ja antoi tälle myös yksityisopetusta.

Kuvataiteiden ohella poika piti ma-

”OLIHAN SE VAIKEAA JA RISTIRIITAISTA AIKAA, MUTTA TEIN KUTEN PARHAAKSI NÄIN.”

tematiikasta ja oli koulun paras laskija, mutta kielten opiskelu tuotti ongelmia. Vieraat kielet menivät nuoren miehen päässä sekaisin, minkä seurauksena hän joutui muiden oppilaiden ja englannin kielen opettajan pilkan kohteeksi.

Viittä vaille valmis ylioppilas suuttui lopulta ja jätti opintonsa. Koulun keskeyttäminen herätti paljon ihmetystä, sillä kyseessähän oli papin poika ja elettiin sodan jälkeistä jälleerakentamisen aikaa, jolloin koulutusta arvostettiin suuresti. Vappu Heiskan neuvoja noudattaen Pellervo lähti Helsinkiin ja pyrki Ateneumiin opiskelemaan kuvataidetta.

Takaisin Toivakkaan

”Vanhempani olivat suvaitsevaisia ja antoivat minun toteuttaa itseäni. Lähdin Helsinkiin Ateneumiin esittelemään töitäni. Pääsin kouluun, ensin koeluokalle ja sitten jatkokouluun.”

Lukumies opiskeli Ateneumissa vuosina 1955–58. Samaan aikaan siellä opiskelivat **Ulla Rantanen** ja **Esko Tirronen**. Opettajana oli muiden muassa **Sam Vanni** (1908–1992), joka teki vaikutuksen Lukumieheen sekä opetusmenetelmillään että taiteellaan:

”Vanni oli mieleenpainuva persoona; teoreetikko, joka maalasi väreillä ja teki sommitelmia. Hän ei ollut

mikään pikkutarkka maalari. Samalla ymmärsin oman tyylini olevan aivan toisenlaista.”

Valmistuttuaan kuvataiteilijaksi Suomen Taideakatemiasta vuonna 1958 Lukumies palasi takaisin kotipitäjäänsä Toivakkaan, josta mielitetty **Kaarina Bågman**, tuleva vaimo myös oli kotoisin ja jossa oman talon rakentaminen oli vielä kesken.

Jälkiä paikkaamaan

Toivakan kirkko on tyyppinen 1800-luvun uusgoottilainen puukirkko. Sen suunnitteli arkkitehti **L. I. Lindqvist** ja se valmistui vuonna 1882. Vuosikymmeniä myöhemmin 1920-luvulla seurakunta päätti uudistaa kirkon sisätiloja, ja palkkasi suunnittelijaksi nuoren **Alvar Aallon** (1898–1976). Uusien kattomaalausten lisäksi Aalto suunnitteli valaisimia, kynttelikköjä sekä lasimaalauksia.

Maalaustyöt toteutti koristetaiteilija **Walter Wahlroos** Stockmannin piirustuskonttorista Aallon ohjeiden mukaan. Valitettavasti urakka epäonnistui, sillä se toteutettiin vesiliukoisilla maaleilla, joihin oli sekoitettu liiaka liimaa.

”Maalaamisesta oli kulunut yli neljäkymmentä vuotta, mutta maali ei vain ottanut kuivuaakseen. Sitä lohkeili katosta ja penkeistä, joten mustilla

penkeillä istuessaan seurakuntalaiset sotkivat vaatteensa. Muistan, kuinka ennen konfirmaatiopäiviä isäni laittoi voipaperia penkkien suojaksi, jotta rippilasten juhlapuvut eivät tahriutuisi”, Lukumies muistelee naureskellen.

Taidesota sytty

Lopulta seurakunta teki päätöksen sisämaalausten uudistamisesta. Työ haluttiin teettää oman kylän pojalla. Lukumies oli paikkakunnan ainoa koulutettu taiteilija ja pitkäaikaisen, juuri eläkkeelle jääneen kirkkoherran poika.

Pellervo Lukumies sai tehtäväkseen entisöidä Alvar Aallon suunnittelemat maalaukset, mutta käsitti asian niin, että kuviot tulisi tehdä vanhalta pohjalta, mutta ”oman sielun ja persoonan mukaan”. Maalauksista tulikin hyvin omaperäisiä ja ainutlaatuisia; sekä omaa aikaansa kuvaavia että täysin ajattomia.

Seurakunnan konservatiivit kirkkoherra **Leevi Vironmäen** (1916–1991) johtamina paheksuivat Lukumiehen näkemyksiä ja vaativat muutoksia maalauksiin. Paikallista kiistoista alkanut riitely laajeni valtakunnalliseksi taidesodaksi. Asiaa puitiin lopulta Tuomiokapitulia ja Museovirastoa myöten ja kiistasta kirjoitettiin ahkerasti sekä paikallislehdissä että valtakunnan mediassa.

Nykyisin Toivakan kirkko on kun-

nan tärkein nähtävyys. Sitä ja sen erikoisia maalauksia tullaan katsomaan ulkomaita myöten.

Kuin kuvastimessa

Lukumiehen näkemys Raamatun henkilöistä ja tapahtumista, voimakkaat värit ja rikas kuvakieli poikkesivat suuresti 1960- ja 1970-lukujen kirkkotaiteen ihanteista, joita olivat ei-esittävyys, yksinkertaisuus ja niukuus niin muodoissa kuin väreissäkin. Maalausten sisältö perustuu suurelta osin *Raamattuun*, lisäksi mukana on viittauksia antiikin mytologiaan, *Kalevalaan* ja pop-taiteeseen.

Taiteilija ei tehnyt lainkaan luonnoksia, vaan ryhtyi maalaamaan heti pohjatöiden eli vanhojen maalien pois pesemisen ja pintojen käsittelyn jälkeen. Hän aloitti enkeleistä. Eri rotuja ja kulttuureja edustavat enkelit herättivät kiivasta keskustelua.

”Yksi isäntä tokaisi, että ei ne enkelit tuollaisia ole, ne ovat vaaleita, hauraita ja niillä on valkoiset pumpulisiivet. Minä sanoin, että onhan meitä ihmisiäkin niin monennäköisiä. Pitääkö kaikkien enkelien muka olla valkoisia?” Lukumies muistelee.

”Maalausten hahmot olivat valmiina mielessäni. Jeesuksen maalaamiseen sain neuvoja isältäni ja paikalle sattuneelta meksikolaiselta turistilta, jonka mielestä maalaamani parta oli liian tuuhea. Hän selitti, että etelämaalaisen miesten parrat eivät kuumuuden takia ole niin umpinaisia kuin minun maalaamani. Kevensin Jeesuksen partaa meksikolaisen neuvon mukaan.”

Kelvottomat enkelit

Eniten vastustajia häiritsi hahmojen ihmisnäköisyys, inhimillisuus ja arkinen vaatetus. Ihmeteltiin, voiko enkeleillä olla taivaassa vaatteina vanhoja, maanpäällisiä asuja ja viitattiin *Ilmestyskirjaan*, jossa Jeesus sanoo tekevänsä kaiken uudeksi.

Lukumies puolustautui kertomalla tarinan Emmauksen tiestä, jota pitkin Jeesus kulki ylösnousemuksen jälkeen kahden opetuslapsen kanssa. Nämä

eivät ensin tunnistanee häntä, mutta ymmärsivät myöhemmin, kenet olivat kohdanneet.

”Kun ihmiset nousevat haudoista, he ovat uusia luomuksia, mutta lopulta kuitenkin tunnistettavissa sen mukaan, mitä ovat aiemmin olleet ja tehneet.”

Toivakan kiivasluontoinen kirkkoherra **Leevi Vironmäki** hermostui Lukumiehen näkemyksistä, erityisesti mustalaisnaisen hahmossa olevasta enkelistä:

”Leevi ilmoitti, että hän ei mustalaisen kanssa aio taivaaseen mennä.”

Lukumies, luonteeltaan rauhallinen pohdiskelija, suhtautui tilanteeseen tyynesti ja jatkoi työtään. ”Kuvathan ovat kuin kuvastimesta nähtyjä. Kukaan ei ole voinut tarkkaan nähdä mitään näistä asioista.”

Tilanne kärjistyi, kun kirkkoherra yritti ryhtyä vahtimaan maalaustyön edistymistä. Hän lukitsi kirkon ovet ja kielsi taiteilijaa menemästä sisälle, mistä tämä puolestaan hermostui ja maalipensseli kädessään ajoi pastorin ulos. Lopulta Lukumies maalasi ainoastaan öisin, sillä työn tekeminen virka-aikana osoittautui mahdottomaksi:

”Vironmäki valitti minusta piispa **Yrjö Sariolallekin**, sanoi että sotken koko kirkon. Hän oli sitä mieltä, että maalaukset pitäisi pestä pois”, taiteilija kertoo.

”En minä mitään pelännyt, en edes pappeja. Minähän olen papin poika.”

Kirkkokansa tottuu

Onneksi taiteen puolustajia ja ymmärtäjiäkin Toivakasta löytyi. Sen aikainen kunnanjohtaja ja kirkkovaltuuston puheenjohtaja **Matti Niemi** kirjoitti Tuomiokapituliin kysyäkseen neuvoja, miten maalaukset oikein pitäisi maalata, mutta kukaan ei osannut ottaa kantaa asiaan.

”Olihan se vaikeaa ja ristiriitaista aikaa, mutta minä tein kuten parhaaksi näin. Suhtaudun kirkkorakennuksiin hyvin kunnioittavasti. Jumala ei kuitenkaan asu käsin rakennetuissa temppeleissä, vaan jossakin aivan muualla. Tein maalaukset ihmisilmin katseltaviksi. Ei maalausten avul-

la pönkitetä Jumalan valtaa, se pysyy kyllä ihan muutenkin.”

Vuosien kuluessa tilanne rauhoittui. Ihmiset tottuivat näkemäänsä.

”Olen selostanut näitä kuvia niin paljon, että sellaisetkin henkilöt, jotka ennen olivat maalauksiani vastaan, eivät enää ole. En minä kuvia omasta päästäni keksinyt, niiden perustana on *Raamattu*. En maalannut mitään, mitä ei *Raamatussa* ollut. Jätin pois jopa pirun ja helvetin, joita on kuvattu kirkkotaiteessa kautta vuosisatojen.”

Toivakan seurakunnan kirkkovaltuusto hyväksyi maalaukset 10.9.1973 ja kirkko avattiin yleisölle saman vuoden itsenäisyyspäivänä 6.12.1973. Uuden vuoden puheessaan piispa Sariola totesi maalausten olevan ihan sellaisia, kuin hän olisi itse ne hyväksynyt.

Pikkukylän modernisti

Esittelykierroksen päätteeksi Pellervo Lukumies toteaa ystävälliseen, mutta hiukan sarkastiseen sävyyn: ”Jos maalauksista olisi jotain haittaa kirkkovailelle ollut, kai ne olisi jo poistettu. Jo neljäkymmentä vuotta ne ovat kirkossa olleet.”

Tapaamme kirkon pihalla suntio **Seppo Soinisen**. Hän tervehtii taiteilijaa lämpimästi.

”Pellervon ihmeelliset maalaukset eivät jätä ketään kylmäksi. Ne ovat joko tai, niitä rakastetaan tai inhotaan. Eikö ole ihmeellistä, että tällaisessa pikkukylässä on jo 1970-luvulla annettu tehdä näin modernia taidetta? Ei maalauksia olisi saatu koskaan valmiiksi, ellei vastustajien ohella olisi ollut myös avarakatseisia ihmisiä, Pellervon taiteen ymmärtäjiä.” □

Lähde: *Toivakan kirkon esite, Toivakan seurakunta, 2004.*

Toivakan kirkko on syys- ja talvikaudella avoinna sopimuksen mukaan. Tiedustelut puh. 040 548 3166. Toivakan seurakunta juhlii 40 vuotta täyttäviä kirkkomaalauksiaan joulukuussa 2013 ensimmäisen adventin aikaan. Lisätiedot seurakunnan kotisivuilta www.toivakanseurakunta.fi ja Facebook-sivuilta.

